

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

RENATA KEKOVIĆ

**Zakonska nezvestoba v petih delih 19. stoletja (Jurčič,
Kersnik, Govekar, Vošnjak, Cankar)**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

RENATA KEKOVIĆ

**Zakonska nezvestoba v petih delih 19. stoletja (Jurčič,
Kersnik, Govekar, Vošnjak, Cankar)**

Diplomsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Aleš Bjelčevič

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Slovenistika

Ljubljana, 2019

ZAHVALA

Najlepša hvala prof. dr. Alešu Bjelčeviču za vse nasvete, prijaznost, usmerjanje, potrpežljivost in pomoč pri nastajanju diplomske naloge. Najlepše se zahvaljujem svojemu možu Milošu, ki mi je ves čas stal ob strani, me motiviral in spodbujal, da ne obupam. Hvala tudi mojemu sinčku Aleksandru, ki je v moje življenje vnesel sonce in me še dodatno spodbudil, da zaključim študij. Hvala mojim staršem, ki so me vseskozi podpirali in spodbujali, da končam študij. Še posebej veliko mi je pomenila pomoč pri varstvu otroka, saj sem tako imela več časa za dokončanje študija. Zahvala gre tudi Oddelku za slovenistiko, ki mi je poleg znanja dal tudi neprecenljivo prijateljstvo z vama, dragi moji Neja in Dijana. Zaradi vaju je bilo učenje za izpite manj stresno, hvala vama za vso pomoč in motivacijo, hvala da sta moji prijateljici.

IZVLEČEK

Zakonska nezvestoba v petih delih 19. stoletja (Jurčič, Kersnik, Govekar, Vošnjak, Cankar)

Zakonska nezvestoba je zagotovo tema, ki buri duhove že stoletja. V 19. stoletju je bila med romanopisci še posebej popularna tema ženskega prešuštva in temu toku se niso mogli upreti niti najbolj znani avtorji na našem ozemlju. Janko Kersnik, Josip Jurčič, Josip Vošnjak in Fran Govekar v svojih delih zagovarjajo tradicionalno podobo ženske, ki je dobra, pridna, poštena in pokorna svojemu možu. Ženski, ki tega ne spoštuje, je namenjena kazen, saj na nek način prelamlja s tradicijo in z moralnimi normami. Zagovarjajo krščanski nauk o svetosti zakona ter dejstvo, da je zlo treba kaznovati. Edini, ki je do ženskega prešuštva razumevajoč, je Ivan Cankar v delu *Gospa Judit* (1904). Vsem ženskam je skupna ena stvar: nobena ni v zakon stopila iz ljubezni. Razlog za poroko je bil večinoma materialne narave (Kersnik, Vošnjak, Govekar, Cankar), le Jurčičeva lepa Vida je moža vzela iz kljubovanja staršem. Može so si za razliko od svojih žena želeli le lepe, mlade žene, ki jim bo zagotovila potomstvo. Ugotovimo, da materialni razlogi niso tisti, zaradi katerih bi se zakon obdržal in da imajo različni razlogi za poroko velik vpliv na to, da pride do prešuštva. Vse ženske so namreč v zakonu pogrešale le eno stvar, ki pa je najbrž le najpomembnejša za to, da se zakon obdrži, in to je ljubezen, ki jo neposredno povezujejo s srečo. Ljubezen in srečo so ženske iskale v objemu ljubimcev, kar pa se načeloma izkaže kot pogubno dejanje za vse vpletene.

Ključne besede: zakon, nezvestoba, žensko prešuštvo, kazen, ljubezen

ABSTRACT

Marriage adultery in five parts of the 19th century (Jurčič, Kersnik, Govekar, Vošnjak, Cankar)

Marriage adultery is certainly a topic which has been making a confusion since centuries. Already in the 19th century female adultery was particularly popular topic and not even the most famous authors from our territory could not resist that subject. Janko Kersnik, Josip Jurčič, Josip Vošnjak and Fran Govekar in their works defend the traditional image of a woman which is good, valuable, honest and obedient to her husband. To woman who does not respect this it is prescribed a punishment because in some ways she defies tradition and moral norms. They defend the Christian attitude of the sanctity of marriage and the fact that the evil needs to be punished. The only one who understands female adultery is Ivan Cankar in the short story *Gospa Judit* (Madam Judit, 1904). All of the women have one thing in common: none of them entered the marriage out of love. Their reason for the marriage was mainly because of material benefits (Kersnik, Vošnjak, Govekar, Cankar) only Jurčičev's beautiful Vida married her husband out of defiance to her parents. Unlike their wives, husbands only wished a beautiful and young woman who will guarantee them their heirs. We come to the realization that the financial reasons are not the ones for which the marriage would survive and that different reasons for marriage have enormous influence on marriage adultery. In fact to all the women it was missing only one thing actually the most important for the survival of marriage and that is love which they were directly connecting to happiness. Love and happiness were sought by women in the embrace of their lover, which in essence turned out to be a fatal act for everyone involved.

Keywords: marriage, marriage adultery, female adultery, punishment, love

KAZALO

1 UVOD	1
2 LJUBEZEN, GREH IN KAZEN	2
3 RAZLOGI ZA POROKO	4
4 RAZLOGI ZA PREŠUŠTVO	9
5 SOCIALNO IN NACIONALNO POREKLO LJUBIMCEV TER VPLIV OKOLJA	13
6 PISATELJEVO STALIŠČE DO PREŠUŠTNIKOV	17
7 KAZEN ZA PREŠUŠTVO (JE ŽENSKO PREŠUŠTVO TEŽJE KAZNOVANO KOT MOŠKO?)	21
8 POVZETEK	25
9 VIRI IN LITERATURA	27

1 UVOD

Ljubezen in z njo povezana zakonska nezvestoba je zagotovo večno aktualna tema, ki že stoletja navdihuje ljudi in literate po vsem svetu. Pojem romantične ljubezni, kot jo poznamo dandanes predvsem iz romanov in hollywoodskih filmov, pa ni obstajal od nekdaj, temveč se je pojavil z vzponom meščanstva v 17. stoletju. Tudi poroka ni bila že od nekdaj pojmovana kot monogamna skupnost, temveč so ljudje iskali užitke tudi izven zakona. A ne glede na to, je nezvestoba nekaj, kar po navadi pusti globoke posledice vsem udeleženi v ljubezenskem trikotniku. In ljubezenski trikotnik in z njim povezano prešuštvo je zagotovo tema, ki vedno pritegne.

V 19. stoletju so se evropski avtorji tako še posebej zanimali za zakonsko nezvestobo, še najbolj zanimivo pa je bilo žensko prešuštvo. Temu toku se niso mogli upreti niti najbolj znameniti slovenski avtorji. Da bi se kar najbolje lotila problema zakonske nezvestobe, sem si za preučevanje izbrala dela petih slovenskih avtorjev, v katerih je glavna tema žensko prešuštvo. Ta dela so: Janko Kersnik – *Jara gospoda*, Josip Jurčič – *Lepa Vida*, Josip Vošnjak – *Lepa Vida*, Fran Govekar – *V krvi* in Ivan Cankar – *Gospa Judit*.

Zakonska nezvestoba pa me ne zanima le z vidika pogleda avtorjev 19. stoletja, temveč me bodo v prvem poglavju *Ljubezen, greh in kazen* zanimala tudi zgodovinska dejstva, pogledi na ljubezen, strast, zaljubljenost in nezvestobo, kakšno je religiozno pojmovanje morale v zakonu in kakšne so bile kazni za nezvestobo v preteklosti. V 2. poglavju začnem s preučevanjem del omenjenih slovenskih avtorjev in najprej me bodo zanimali razlogi za poroko med zakoncema. Je šlo za poroko iz ljubezni, materialne koristi ali kljubovanja? V 3. poglavju me bo zanimalo, kateri so razlogi za prešuštvo in ali so različni razlogi za poroko morda povod za to, da je ženska prevarala svojega moža. V 4. poglavju spregovorim o tem, kako je različno socialno in nacionalno poreklo zakoncev vplivalo na razpad zakonske zveze, ali so se moški ozirali na socialni status njihovih nevest oz. ljubic ter kakšen je vpliv okolja oz. družbe na razpad zakona. V 5. poglavju me bo zanimalo pisateljevo stališče do prešuštnikov. Je razumevajoč ali kritičen? Kakšna je kazen za prešuštvo in ali je žensko prešuštvo kaznovano težje kot moško pa odgovorim v 6. poglavju diplomske naloge.

Z diplomsko nalogo torej želim preveriti predvsem to, kako so slovenski avtorji 19. stoletja gledali na žensko prešuštvo, ali so zagovarjali krščansko-moralistično načelo o svetosti zakona ali pa so imeli bolj razumevajoče stališče do prešuštnikov ter kakšna je pri vsem tem vloga družbe – je kriv prešuštnik ali pa družba in njena dvojna morala.

2 LJUBEZEN, GREH IN KAZEN

Ljubezen je ena od najpogosteje obravnavanih tem v literaturi in seveda najbolj opevano in povzdignjeno čustvo nasploh. »Zaradi večnosti in pestrosti zaznav je v človeških zaznavah ljubezen med moškim in žensko (pa tudi istospolna) ena najvišjih vrednot in hrepenenj« (Milivojević v: Kos 2017: 52).

Vse civilizacije in kulture so že od nekdaj poznale ljubezen. Pomembno je poudariti, da je »ljubezen [...] vse tisto, kar ljudje verjamejo, da ljubezen je« (Milivojević v: Kos 2017: 52). Namreč, »[p]ovprečen Zahodnjak ljubezen danes povezuje z monogamnostjo, zaljubljenostjo in strastjo, ki vnameta ljubezen in jo skleneta z institucionalno poroko. Erotično čustvovanje v družinah in zakonskih zvezah, zaljubljenost v vseh oblikah (hrepenenje, strast, stapljanje), kakršno poznamo danes, je iznajdba višjih slojev od 17. in 18. stoletja (med nižjimi sloji pa od 19. stoletja)« (Flandrin in drugi v: Kos 2017: 52).

Dušan Kos nam tako v svoji študiji o ljubezni, grehu in kazni razjasni marsikateri zgodovinski pogled na ljubezen. Ljubezen je namreč obstajala že od nekdaj. Že od nekdaj so se ljudje borili za naklonjenost drug do drugega. Že od nekdaj so poznali tisti prvinski, animalični nagon ter tudi tisto drugo »privzdignjeno, vzvišeno« ljubezen, ki traja in traja in ki naj se zato okrona tudi s poroko. Seveda je tu nujno potrebno omeniti, da poroka ni bila že od nekdaj pojmovana kot monogamna skupnost dveh oseb (na papirju morda že, a v praksi je bilo to, in je še dandanes, nemalokrat precej drugače). Nemalokrat se je v zakonu zgodilo, da sta mož (in žena) ljubezen iskala tudi zunaj njega. Že stari Grki so npr. iskali zadovoljstvo in užitek pri heterah, v rimski kulturi je prešuštvo »imelo celo pozitivne konotacije« (Bellinger v: Kos 2017: 53). Tudi krščanstvo sprva ni tako zelo strogo obsojalo izvenzakonske ljubezenske zveze, kot je to bila praksa nekje od 17. stoletja naprej, ko se je začela Cerkev (seveda s podporo države) na vse pretege truditi, da ljudstvu vsadi strah pred kaznijo in vzbudi občutek nečistosti, greha, ki je ozko povezan s telesno ljubeznijo, še posebej s prešuštvom (čeprav so obsojali vsakršno spolnost, ki se zgodi izven zakonske zveze, tudi predzakonske spolne odnose). Tako je prešuštvo (in ljubezenska strast na splošno) kar naenkrat postalo eden najhujših grehov in duhovniki so ga bičali na vse strani (greh oz. krivdo v človeku so npr. krščanski duhovniki skušali vzbuditi s slikami o grehu in pokori v cerkvah, s pridigami, s spovedjo, z vizitacijami domov, veroukom ...). Stvar je namreč v tem, da je država potrebovala pokorno in bogaboječe ljudstvo, saj so menili, da so »prešuštniki smrt za družbeni red« (Kos 2017: 347). Zato je tako država kot tudi Cerkev prešutnike ostro preganjala.

Obstajala so državna, posvetna in cerkvena sodišča, ki so prešuštnike nemalokrat kaznovala z denarnimi kaznimi, zaporom, sramotilnimi kaznimi (npr. izpostavljanje prešuštnika na javnem trgu), telesnimi kaznimi (udarci, rezanje nosu), izgonom iz države. Seveda so višji sloji največkrat prišli precej bolj milo skozi kot revnejši, ki so bili navadno huje kaznovani. Ločitve med zakoncema so bile redke še vse do prejšnjega stoletja, saj je Cerkev vseskozi podpirala svetost prvega sklenjenega zakona vse do smrti obeh ali enega izmed zakoncev. Čeprav so v realnosti obstajali primeri, ko se je mož npr. želel ločiti od žene, saj se je zaljubil v drugo in bi želel biti z njo, cerkevno sodišče navadno tega ni dovolilo. Zakon je imel prednost pred ločitvijo. Čustva niso igrala velike vloge, pomembnejša je bila formalnost, to, da se ohrani sveti zakon, ne glede na vse (Kos 2017).

Zanimivi so primeri ženske nezvestobe v monografiji Dušana Kosa. V primerih iz prakse, ki jih navaja, v preteklosti na naših prostorih namreč največkrat ni prišlo do razveze zakona niti takrat, ko je bila žena nezvesta. Če se ni poboljšala, so jo največkrat poslali v samostan, in če se še takrat ni »spametovala«, je navadno naposled le prišlo do razveze. V praksi pa so možje nemalokrat prenašali žensko nezvestobo in celo sprejeli nezakonske otroke in jih vzgajali pod isto streho. Spet drugi možje so žene kaznovali z udarci. Imeli so to možnost, da pravico vzamejo v svoje roke in se tako izognejo sodiščem, ki jim je bilo potrebno plačati kar nekaj denarja za sodne stroške, ki so nastali pri tem. Katja Mihurko Poniž (2008: 196) tako v opombi zapiše citat Marije Milenković (1991: 138), da »skorajda vsi slovanski viri govorijo o pravici moža, da kaznuje nezvesto ženo s smrtno kaznijo.« [...] Zanimivo je tudi, da je »[š]e leta 1929 [...] bilo v zakonodaji na Slovenskem prešušstvo opredeljeno 'kot kaznivo dejanje z zagroženo kaznijo do dveh let zapora'« (ibid.).

Kljub temu da sta se Cerkev in država trudili, da bi prešušstvo izkoreninili z obličja zemlje, jima to ni uspelo. Prešušstvo je obstajalo od nekdanj in najbrž tudi vedno bo, le da ima danes človek (vsaj na Zahodu) svobodno izbiro o tem, ali bo z nekom ostal v zakonu do smrti ali pa se bo ločil in začel na novo. Danes so namreč časi drugačni, ženske so bolj neodvisne, načeloma ne potrebujejo moškega, ki bi jih vzdrževal in zato ni nobene potrebne po tem, da bi bile v zakonu zgolj zato, da lahko rečejo, da so poročene. Konec koncev v monografiji Dušana Kosa beremo, da »samsko življenje ne more biti čisto« (Kos 2017: 259), zato »naj človek po nauku apostola Pavla raje stopi v zakon (bolje se je poročiti, kot pa goreti v peklu)« (Demšar v: Kos 2017: 259). Nemalokrat so tako tudi matere hčeram svetovale, da je celo slab zakon boljši kot to, da bi bile samske.

Kar se nezvestobe v zakonu tiče, so razlogi zanjo bili, so (in bodo) zelo različni in vanje se tokrat ne bom poglobljala (razen v nadaljevanju obravnavanih del). Potrebno je še povedati, da je bila nezvesta ženska od nekdaj v družbi navadno huje zaznamovana kot nezvesti moški. Tako so tudi naši literati, pisatelji v 19. stoletju v svojih delih še posebej opozarjali na žensko nezvestobo in posledice, ki jih ima le-ta za vse vpletene v ljubezenskem trikotniku. Največkrat se zgodba zaključi tragično, saj pisatelji stremijo k temu, da opozarjajo na napake človeštva in izražajo težnjo k temu, kakšen bi svet moral biti. Literatura 19. stoletja o nezvestobi tako zagovarja krščansko načelo ljubezni, svetost zakona in kazen za nespoštovanje le-tega. O pogledih pisateljev na žensko nezvestobo bom pisala tudi v nadaljevanju diplomske naloge, natančneje v 7. poglavju.

Ne nazadnje je potrebno tudi poudariti, da so se v preteklosti zakoni največkrat sklepali zaradi materialnih koristi in ne toliko iz ljubezni same po sebi. Pravzaprav so bili zakoni iz ljubezni redki. Največkrat so odločilno besedo pri sklenitvi zakona imeli sorodniki (očetje, matere) bodočih zakoncev. Velikokrat je bila za poroko med drugim odločilna npr. tudi višina nevestine dote. »Sprostitev socialnih zvez in odprtje vrat ljubezni je prinesla meščanska doba« (Kos 2017: 169). Šele takrat so se začeli ljudje dejansko bolj poročati iz ljubezni, zaljubljenosti same in ne le iz materialnih, racionalnih razlogov. Zanimivo je, da tudi to dejstvo največkrat ni bilo dovolj močen razlog, da bi se zakonska zveza ohranila, saj je še dandanes ogromno nesrečnih zakonov, pa čeprav so bili sklenjeni iz ljubezni. Ne glede na vse lahko pride v zakonu do razpok oz. do prešuštva in razlogi zanj so lahko (kot sem že omenila) zelo različni.

3 RAZLOGI ZA POROKO

Razlogi za poroko so lahko zelo različni, ljudje se poročajo iz ljubezni (ker se zaljubijo drug v drugega), zaradi materialne oz. socialne varnosti, ker želijo imeti otroke, imajo potrebo po ljubezni, lahko pa tudi zaradi starševske prisile. Tokrat me bodo zanimali razlogi za poroko med osebami v Kersnikovi *Jari gospodi*, Jurčičevi in Vošnjakovi *Lepi Vidi*, Govekarjevem romanu *V krvi* in Cankarjevi *Gospe Judit*.

V Kersnikovi *Jari gospodi* ni izrecno navedeno, zakaj sta se Kračeva točajka Ančka in sodnik Andrej Vrbanoj sploh vzela, tako da o razlogih lahko načeloma le ugibamo. Andreju je Ančka očitno res všeč. Je namreč lepo, vitko, temnooko dekle. Zanj pravi takole:

»Taka deklica, to bi bilo še nekaj!« nadaljuje Vrbanj po Ančkinem odhodu. »Videti je nepokvarjena, pridna, lepo lice ima in pa, in to je glavno: nič tistega gosposkega, česar še opisati ne morem, tistega, kar mi je tako zoprno« (Kersnik 1992: 28).

Andrej Ančko najbrž vzame zato, ker se mu zdi pridna, nepokvarjena, lepa in negosposka. Je dovolj mlada, da si jo bo lahko vzgojil po svojih merilih, poleg tega pa je tudi neizobražena, tako da bi mu morala biti tudi v vsem pokorna in poslušna, kar se odlično vidi v njunem prvem resnem zakonskem prepiru, o katerem več spregovorim v naslednjem poglavju.

Na splošno pa v delu ne izvemo ničesar o Andrejevih globljih čustvih do Ančke niti njenih čustvih do njega. Edini prizor Vrbanjevega dvorjenja Ančki se dogaja pred očmi jare gospode, prisostvujeta mu tako adjunkt Pavel kot notar Valentin, zato sklepam, da gre za globoko tekmovalnost med adjunktom Pavlom in sodnikom Andrejem, ki nekje globoko v sebi še vedno kuhata zamero drug do drugega zaradi Orlove Julke, v katero sta bila oba zaljubljena v najstniških letih, a je ona več naklonjenosti kazala Pavlu. Na vsak način želita dokazati svojo premoč v družbi, tako da tokrat predmet njune tekme postane Kračeva Ančka. O njej se namreč pogovarjata takole in v njunih opazkah je čutiti ironijo:

»Vzemi jo! Zakaj je ne vzameš? Vse prste si oblizne!« poroga se Pavel, ali tako, da nekaj kakor jeza zveni iz njega besed.

»Samo čudim se, da je še ti nisi, ko jo vendar že poznaš toliko časa!« zavrne ga Andrej.

»Saj si lahko premislim!«

»Ko bi vaju ne poznal, prijatelja, dejal bi, da se šalita,« oglasi se notar, »ampak v vajinih besedah tiči nekaj, iz česar skoro sklepam, da bi se res dolgo ne upirala, nego se ženila, prav resno ženila pri tejle neumni puncu.« (Kersnik 1992: 28.).

Iz tega pogovora se da sklepati, da gre pravzaprav za neko stavo med sodnikom in adjunktom v tem, kdo bo prej vzel Kračevo Ančko za ženo. Notar ju opozarja, da je – glede na njun visok položaj v družbi – Ančka popolnoma neprimerna. Je namreč neizobražena, mlada in nevedna, poleg tega pa nakaže njeno usodo s stavkom:

»Glej, to je usoda takih deklic! Iz roke v roko! In najsi je še tako dostojna in poštena, vendarle je cvet, katerega svaljkaš po rokah!« (ibid.: 29).

Valentin je imel še kako prav, saj Ančka postane sredstvo oz. igračka v Pavlovih in Andrejevih rokah. O pravih vzgibih za poroko med Ančko in Vrbanjem iz samega dela torej

ne izvemo praktično nič. Ni izpovedi ljubezni, ni opisov strasti, ognjevitih pogledov, med Andrejem in Ančko skratka ne obstaja nič, kar bi nakazovalo na vzajemnost ljubezni med njima. Kar naenkrat iz ust gospode, zbrane v grobeljski cerkvi, izvemo, da sta se vzela sodnik in točajka, kar privede do burnih pogovorov in kot navaja Jože Pogačnik (1997: 30), se je Ančka najbrž omožila bolj »iz interesa in manj iz nekakšne ljubezni«. Ančki je očitno ugajalo, da se zanjo zanima tako ugleden gospod, kot je sodnik Vrbanoj. Kljub temu da je bil šestnajst let starejši od nje in menda neroden pri ženskah (to izvemo iz ust notarja), to Ančke ni motilo, da ga ne bi vzela za moža. Tako je namreč dobila priložnost, vključiti se v jaro gospodo in postati del njih, kar ji je konec koncev tudi uspelo. Lepo se oblači, postane omikana, veliko se druží tudi z notarjevo gospo. Glede na to, da je Ančko pred Vrbanojem objemal tudi Pavel, bi lahko rekla, da je Ančka le čakala dovolj dobro ženitno ponudbo. Ker se Pavel ni opogumil in je zaprosil, je vzela Vrbanoja, ki ji je prvi (in pred Pavlom) ponudil zakon. Vrbanoj pa je (vsaj zaenkrat) dokazal svojo premoč nad Pavlom.

Tako se vzameta Ančka in Vrbanoj, ki načeloma nimata prav nič skupnega. Lahko bi rekli, da gre za zakon, ki ga je Vrbanoj najverjetneje sklenil iz dveh razlogov: zaradi Ančkinih vrlin in iz ključbovalnosti oz. tekmovanja s Pavlom. Ančka se je najverjetneje omožila iz interesa. Kljub temu pripovedovalec zakon vsaj prvo leto opisuje kot srečnega.

Drugače je v Jurčičevi *Lepi Vidi*, tu so razlogi za sklenitev zakona med lepo, mlado, svojezglavo, razvajeno Vido ter premožnim trgovcem in vdovcem v zrelih letih Antonom Samorodom povsem jasni. Jurčič v VI. poglavju v retrospektivi natančno opiše Vidine razloge za poroko: Vida je bila stara le sedemnajst let, bila je edinka, ki so jo starši vzgajali mehko in z veliko ljubezni, ker pa je bila zelo svojezglava, ognjevita, nemirna in nagla, je velikokrat prišla v konflikt s starši. Na zakon s precej starejšim Antonom Samorodom je pristala predvsem iz ključbovanja staršem, saj je menila, da je povsod bolje kot doma. Anton je bil dober mož in Vido omogočil vse, kar si je zaželela. Živela je bogato, razkošno, imela je dovolj svobode – skratka, imela je vse pogoje za srečo v zakonu. Manjkala je le ena stvar: ljubezen. Antona je spoštovala, ni pa ga ljubila, medtem ko je on njo ljubil bolj kot vse na svetu. Rodil se jima je tudi otrok, a tudi to ni bilo dovolj, da se zakon ohrani. Samorod se je z Vido poročil, ker mu je bila všeč, poleg tega pa je kot vdovec potreboval žensko roko na svojem posestvu, najbrž pa je hotel poskrbeti tudi za potomstvo.

V *Lepi Vidi* Josipa Vošnjaka je zakon med lepo Vido in Kogojem sklenjen predvsem iz materialnih koristi in ključbovanja. Vida se s petinštiridesetletnim trgovcem Andrejem Kogojem poroči iz dveh razlogov, in sicer iz ljubezenskega razočaranja nad ljubimcem

Albertom ter materialne koristi. Vidin oče Sodja je bil namreč v dolgovih, njegov največji upnik pa je bil prav Kogoj. S poroko je Vida poravnala očetove dolgove, si zagotovila materialno brezskrbno prihodnost in izpolnila očetovo poslednjo željo, a zaveda se, da Kogoja nikoli ne bo mogla iskreno ljubiti, kar mu tudi pove: »Svojo roko Vam podajam, ako želite še zdaj, toda ne zahtevajte od mene one ljubezni, ki se poraja v srci le jedenkrat. Če ste zadovoljni z ženo, katera Vas bode čislala in Vam hoče biti zvesta družica v življenji, evo moje roke!« (Vošnjak 1893: 45). Kogoj pristane in Vido vzame predvsem zato, ker mu je všeč, poleg tega pa si želi pridne, zveste in poštene žene, ki bi gospodarila na njegovem domu. Podobno kot Samorod si najbrž želi tudi potomstva, kar se mu tudi uresniči, saj mu Vida kmalu rodi sina. A prav tako kot v Jurčičevi Lepi Vidi otrok tudi tukaj ni razlog za to, da se zakon ohrani. Vida sicer Kogoja spoštuje, saj je časten in pošten, a ljubezni do njega ne čuti.

V Govekarjevem delu *V krvi* se osrednja ljubezenska zgodba v romanu odvija med odvetnikom dr. Karolom Pajkom in tobačno delavko Tončko. Ko se je Pajk zaljubil v Tončko, je bil poročen moški, a svoje žene Marije ni nikoli ljubil. Vzel jo je izključno zaradi njene bogate dote, nikakor ne zaradi njenega videza ali karakterja, do nje je bil v zakonu popolnoma ravnodušen. Marija se je s Pajkom poročila na očetovo željo, saj ji je on našel ženina, ki se mu je zdel najbolj primeren za njegovo hčer. Ker ni bila lepa, je njeni nečimrnosti po tihem ugajalo, da se zanjo zanima tako lep in uspešen moški, kot je Pajk. Kmalu po poroki je spoznala prave razloge svojega moža za poroko z njo, a ga je kljub temu še vedno tiho ljubila, čeprav je vedela, da on do nje ne čuti ničesar in je neredko z njo tudi osoren. Bila mu je tiha, mirna, poštena in pobožna žena. Kljub vsem njenim kvaliteta se je Pajk v svojih zrelih letih zaljubil v komaj sedemnajstletno lepotico Tončko, ki je bila njegovi bolni ženi za družico. Ves čas jo je zapeljeval, obsipal z darili in s komplimenti. Ona se mu sprva ni hotela vdati zaradi Pajkove žene, za katero je skrbela in katera je skrbela tudi zanjo, a kaj kmalu je v njej zmagala preračunljivost in koketnost. Vedela je, da mora unovčiti svojo lepoto, ki je bila njen edini kapital. Zanj se je namreč zanimal najbogatejši in najlepši mož v mestu, doktor Karol Pajk. Tako se zapleteta v strastno razmerje, Tončka zanosi, Marija pa od bolezni kmalu umre, ne da bi vedela za razmerje med Tončko in svojim možem. Tončki celo zapusti skoraj polovico svojega premoženja. Tako se vsaj na prvi pogled zdi, da so prešuštnikoma zvezde naklonjene. Svojo ljubezen kaj kmalu kronata s poroko in oba sta presrečna – Pajk zato, ker mu je uspelo dobiti mlado ženo in si jo prilagoditi po meri, saj skorajda ni bilo več sledu o nekdanji tobačni delavki (vsaj na prvi pogled je delovala kot prava gospa), Tončka pa zato,

ker je dosegla svoj cilj in zavzela mesto gospe odvetnikove. Njeni razlogi za poroko so tako bolj ali manj materialne narave, saj je bil tako nekoč revni deklici zlahka omogočen vzpon v visoko družbo. Ponosna je nase, da je z otrokom uspela Pajka trajno prikleniti nase. Na dan poroke si želi le to, da on ne bi bil tako star, medtem ko je ona v najlepših letih.

V romanu *V krvi* imamo torej kar tri razloge za poroko, in sicer se odvetnik Pajk s prvo ženo Marijo poroči iz materialnih razlogov, z drugo ženo Tončko pa iz ljubezni do nje. Marija se s Pajkom poroči predvsem na očetovo željo, Tončka pa iz materialne koristi, ki jo pridobi kot odvetnikova žena.

Cankarjeva *Gospa Judit* se kot mlado dekle na očetov predlog poroči s starim, bogatim poštarjem. Poštarjeva snubitev in izjave o ljubezni so se ji zdele smešne. Judit je bila izobrazena mladenka, ki pa ni vedela natanko, kaj zakon pravzaprav pomeni. Izhajala je »iz polintelektualnega okolja« (Jensterle-Doležal 2003: 113), saj je bil njen oče učitelj. Poštarja je vzela zato, ker se je hotela omožiti, saj si je zakon predstavljala kot nekaj lepega, nekaj, kar ji bo prineslo srečo v življenju, poleg tega si je želela, da bi ji prijateljice zavidale bogatega ženina. Drugi razlog je bil materialna korist, ki jo bo pridobila s poroko, saj ji bo tako omogočen vstop »v mestno družbeno elito« (ibid.). Poštar je bil premožen človek, ki je na Judit še največji vtis naredil s tem, ko ji je podaril zlato uro na zlati verižici. Poleg tega se je rajši poročila, kot pa da bi bila samska. Poštar se je poročil iz starosti in dolgočasia, saj si je želel, da bi v njegovi hiši gospodinjala ženska, ki bi jo imel rad.

Če torej potegnemo črto, bi lahko rekli, da niti pri enem zakonskem paru ni bila ljubezen vzajemna. Vsakdo je imel namreč svoje interese. Kersnikova Ančka, Vošnjakova lepa Vida, Govekarjeva Tončka in Cankarjeva Judit so se poročile iz materialnih koristi in vzpona po družbeni lestvici, medtem ko se je Jurčičeva lepa Vida poročila iz kljubovanja staršem. Vsi moški so bili precej starejši od svojih žena, medtem ko so bile one v najboljših letih. V nasprotju z ženskami pa so moški iskali lepo, mlado ženo, ki bi jim pomagala gospodariti, zdeli pa so se tudi vsaj nekoliko zaljubljeni vanje. Od njih so pričakovali, da jim bodo zveste, pridne in poštene. V zameno so jim bili pripravljene nuditi vso materialno bogastvo, ki so ga premogli, a žal le-to ni bilo dovolj za vzpostavitev trajnostne sreče in harmonije v zakonu.

4 RAZLOGI ZA PREŠUŠTVO

Razlogi za prešuštvo so lahko zelo različni; ljudje v zakonu največkrat pogrešajo ljubezen, razumevanje, zaupanje, komunikacijo, lahko pa prešuštvujejo tudi iz dolgočasja ali zaradi nebrzdane strasti. Tokrat me bo najbolj zanimalo, zakaj so prešuštvovale ženske v omenjenih petih delih.

Ančka in Andrej (*Jara gospoda*) sta kljub različnim motivom za poroko bila prvo leto v zakonu srečna. Različni razlogi torej sprva ne vplivajo na njuno zakonsko srečo, saj je Ančka Vrbanaju vdana in zgledna žena. Njeni prevari kasneje botrujejo predvsem razočaranje v moža oz. nesoglasja med njima zaradi socialnih razlik, dolgočasje in ranjeno samoljubje.

Na izletu na trško gorico Ančko ves čas zalezuje adjunkt Pavel, ki jo tudi poljubi in ji izjavi svojo ljubezen, češ da ne misli na nič drugega kot le nanjo. Ona je sprva užaljena, odrine ga stran in mu očita, zakaj ji tega ni povedal že prej. Če bi to vedela še pred poroko z Andrejem, se z njim najbrž ne bi niti poročila, saj ji je bil Pavel očitno bolj všeč. Pavel in Ančka se nato vrmeta v družbo trške gospode na izletu in naletita na Andreja, ki drži pod roko Orlovo Julko, s katero se ukvarja že ves dan. Na tem mestu se tudi začne razpad Ančkinega in Vrbanojevega zakona. Ančka očita možu njegovo početje, kar kaže na to, da je ljubosumna in ji ni vseeno, kaj počne njen mož. Očitek sproži še več očitkov in užaljeni Andrej Ančki zabiča, naj se vendarle vede tako, kot se spodobi:

»Kakor se spodobi — spodobi! Seveda, to je vedno tisto očitanje! Kakor bi se ne trudila storiti vsega, kar hočeš, kakor bi ne pazila vedno na to, da govorim tako sladko, tako lažnivo, tako olikano kakor davkarjeve gospodične — kakor bi se ne trudila ravnati tako kakor druge gospe! Zakaj — čemu si me pa vzel? Nisi li vedel, kakova sem, kaj znam?« (Kersnik 1992: 44).

Ančka se zaveda, kakšna je in kdo je, medtem ko si jo je Andrej želel ukrotiti po njegovi meri, da mu bo v vsem poslušna in pokorna. Na njeno vprašanje, ali ni vedel, kakšna je in kaj zna, Andrej le zavpije, naj umolkne, kar pomeni, da Ančka kot ženska v njenem zakonu ni upoštevana in njeno mnenje nima neke veljave. Namesto da bi se zakonca pogovorila o tem, kaj ju muči, Andrej le hoče uveljaviti svojo nadvlado in s tem ukrotiti neposlušno ženo. Medtem ko se on lahko zabava po svoje, ona nima pravice izraziti svojih čustev. Zato njen ventil postane Pavel, ki se pojavi ravno v pravem trenutku – med preprirom z Andrejem.

Ančka se oklene njegove roke in skupaj gledata kres. Na tem mestu se tudi začne njuna strastna afera.

Izkaže se, da različni razlogi za poroko med Ančko in Andrejem vendarle vplivajo na nesrečen zakon, kar se najbolje vidi v njenem prepiru, kjer imamo vpogled v različna pričakovanja zakoncev. Andrej si je želel pridne in poslušne žene, s katero se bo ponašal v družbi in ga pred njo ne bo sram, Ančka pa moža, ki jo bo sprejel takšno, kakršna je. Zdi se ji, kot da je ves njen trud, da se vključi v jaro gospodo, zaman. Poleg tega Vrbanaja več kot očitno ni ljubila, zato je hitro podlegla Pavlovemu zapeljevanju, ki ji je bil več kot očitno všeč, še preden se je poročila z Andrejem.

Različna razloga za poroko v nesrečen zakon vodita tudi lepo Vido in Samoroda. Vida se v prešuštno afero poda predvsem zaradi pomanjkanja ljubezni in strasti v zakonu. Njen mladi ljubimec je v njej prebudil vse tisto, kar njenemu možu ni uspelo. Vida in Samorod prva štiri leta zakona živita mirno zakonsko življenje. Soproga je Vida spoštovala, ljubila pa ga ni. A kot sedemnajstletna deklica je zlahka zamenjala ljubezen in spoštovanje. Vse dokler ni štiri leta kasneje naletela na Italijana Alberta Paolija, ni poznala pravega ljubezenskega čustva oz. zaljubljenosti. Alberto v Vidi vzbudi vse to, kar njenemu možu ne uspe. Anton Samorod namreč ženi ne zna izkazovati ljubezenskih čustev. Ne zna biti nežen, mehak, ni spreten z besedami kot Alberto, ki ji odkrito izraža svoja čustva in jo z vsemi svojimi kvalitetai (mladostjo in lepoto) zlahka očara. V Vidi je vzniknila strast, ljubezen in bilo ji je neskončno žal, da je že poročena in vezana za človeka, ki ga ni ljubila. Obžaluje tudi dejstvo, da njen otrok ni tudi Albertov. Le otrok jo zadržuje pred pobegom z Albertom; a nazadnje zmaga ljubezen in naivno zaupanje do ljubimca, saj ji obljubi, da ji bo otroka pripeljal kasneje. Vida je torej prevarala moža v upanju, da bo v ljubimčevem objemu končno našla svojo srečo in izpolnila hrepenenje po ljubezni. To se seveda ne izpolni in Vida po povratku domov Samorodovemu bratu duhovniku izreče besede, ki nekako najbolje povzamejo njene razloge za prevaro:

»Vi ste vedeli, da ni prav, da vašega brata vzamem, vi ste mi enkrat odgovarjali, dobro se domišljam. Ali zakaj mi niste vsega povedali, da bi bila jaz, mlada in neumna kakor junica na paši, razumela zakaj! Vi vsi mi niste povedali, da ga moram ljubiti, če ga hočem vzeti in če hočem srečna biti z njim. Kdo mi je to povedal? Mati ne, oče ne, on ne, vi ne, a jaz sama nisem vedela. Vzela sem ga iz lahkomišelnosti in otročje nevednosti. Oni človek šele, njegov znanec Paoli, moral je priti, da mi je povedal, česa pogrešam v zakonu, da mi je iskro ukresal, ki je dremala v meni, iz

katere se je razpalila vroča strast, ki me je gnala do tja, kjer sem bila in kjer sem, ki mi je v nebesa kazala, pa me v pekel pahnila. Mlad je bil kakor jaz, lep, meni vrsten, govoril je, kakor je moje vroče srce hrepenelo in kakor še nikdo z menoj ni govoril prej. Jaz sem mu verjela. Kako ne bi bila, saj se mi je zdelo, da vsak dih v meni resnico njegovih besedi tisočkrat potrjuje. Tačas sem vas preklinjala vse vkup, da ste me nepodučeno in prenagljeno pustili v jarem, ki mi ni bil znan, preklinjala, da ste mi tako vso srečo, vso ljubezen odtegnili, kakor sem jo imela pravico zahtevati jaz kakor vsaka druga ženska pod soncem, da, še bolj jaz kot vsaka druga. Zakaj ste me tako nepodučeno pustili, zakaj me je on vzel, mi priliko dal, da sem verjela človeku, ki ga zdaj kolnem do nebes?« (Jurčič 1999: 84)

Vida torej moža Samoroda prevara, ker v zakonu pogreša ljubezen in strast. Počuti se prevarano, da ji nihče ni povedal, da mora moža ljubiti, če hoče biti z njim srečna. Samorod si je želel od žene le to, da bi imela »nekoliko več – srca« (Jurčič 1999: 13) in »nekaj prave ženske vdanosti« (ibid.: 14). Pri tem je mislil predvsem na svojo pokojno ženo Terezo, ki je imela to, česar Vida ni, kljub temu da je bila Vida zelo lepa, krasna ženska, a znala je biti tudi osorna, resna in nič kaj ljubeča. Ko se po pobegu z ljubimcem vrne iz Benetk nazaj domov k svojemu možu, mu sicer postane bolj prijazna žena, ne pa tudi zaljubljena. Različni razlogi in pričakovanja v zakonu so torej vsekakor razlog za nesrečen zakon.

Vošnjakova lepa Vida soproga Kogoja prevara zaradi pomanjkanja ljubezni v zakonu in taščinega vmešavanja v odnos med zakoncema. Vida Kogoja že od samega začetka ni ljubila in to mu je dala tudi jasno vedeti. Prav tako kot Jurčičeva lepa Vida je svojega moža le spoštovala. A za razliko od Jurčičeve lepe Vide je Vošnjakova dobro vedela, kaj je prava, strastna ljubezen, še preden se je poročila. A ko stopi s Kogojem v zakon in mu rodi otroka, se zaostri njeno razmerje z moževo materjo Uršo, ki ji gre Vida v nos že od samega začetka. Med njima vlada napetost, ljubosumje, saj se je »nagonsko nezaupanje matere Urše spremenilo v boj za sina« (Pogačnik 1988: 110). Konflikt med materjo in snaho za sinovo ljubezen kaj kmalu preseže vse meje dobrega okusa in Vida Kogoja postavi pred odločitev: »Odloči se, ali mati ali jaz? Obe ne moreva biti pod jedno streho« (Vošnjak 1893: 51). On konflikta ne zna ustrezno razrešiti in se postavi na ženino stran, Urša še naprej očita Vidi nehvaležnost, Vida pa preklinja dan, ko je prestopila prag Kogojeve hiše. V takšnem mučnem razpoloženju Vido najde njen bivši fant, Alberto Gadollo. Vidi pove, kako grdo sta bila prevarana s strani njegove matere in služabnika Volpina, ki se nista strinjala z njuno zvezo, ker je bila Vida nižjega stanu. Alberto Vidi pove, da jo ljubi tako kot prvega dne in želi si, da

odide z njim. Zaradi spora z Uršo in razjasnjene spletko Vida zlahka pristane na to, da pobegne z Albertom, saj v tej hiši zelo trpi. Ljubimcu verjame, da jo še vedno ljubi in da bo z njim končno srečna. Možu napiše pismo, otroka si želi vzeti s seboj, a ji Alberto to odsvetuje in pravi, da bo ponj poslal kasneje.

Različni razlogi za poroko so torej tudi v tem del razlog za nesrečo v zakonu. Kogoj si je želel le lepe in mlade neveste, ki mu bo zvesta in poštena. Vida je na očetovo željo pristala na zakon brez ljubezni, a je kmalu po poroki ugotovila, da je naredila napako. Mož je ni zaščitil pred taščinim poniževanjem in spoznala je, da v zakonu brez ljubezni samo trpi. Iz tega razloga je izgubljeno ljubezen poiskala pri nekdanjem ljubimcu.

Tončka (*V krvi*) svojega soproga, uglednega odvetnika dr. Karola Pajka prevara v trenutku slabosti po zabavi, ki sta jo z možem priredila v znak sinovega krsta. Tončka pleše z ritmojstrom pl. Jeklerjem, s katerim je nekoč prevarala ljubimca Pajka, ki je bil takrat še vedno v zakonu z Marijo. Povod njeni prevari v zakonu je izsiljevanje s strani ritmojstra. Jekler ji je namreč obljubil, da ne bo nikomur povedal, da se s Tončko poznata že od prej, sedaj pa v zameno za svoj molk želi, da bi bila njegova ljubica. Tončka ob njegovem predlogu sprva prebledi, saj ji očitno ni vseeno za Pajka, a podleže njegovemu nagovarjanju. Sestaneta se in Tončka se z Jeklerjem počuti srečno. Verjame njegovim ljubezenskim obljubam, prevare se nadaljujejo vse dokler njen mož ne izve, da mu je žena nezvesta.

Avtor vzroke za Tončkino nezvestobo išče v dednostni teoriji, saj naj bi Tončka podedovala strastno naravo svoje matere in je zato nagnjena k ljubimkanju, kasneje pa zapade tudi v alkoholizem in prostitucijo. A kljub temu bi po mnenju Katje Mihurko Poniž (2008: 204) bilo »vendarle mogoče domnevati, da bi bil Tončkin zakon nesrečen ne glede na to, kako je končala njena mati. S Pajkom ju je ločevala ne le velika starostna razlika, marveč tudi družbeni položaj, odnos do življenja in še kaj.« In Tončka si je na dan poroke res želela le to, da bi bil Pajk mlajši, medtem ko je on bil s svojo izbranko povsem zadovoljen. Želel si je namreč žene, ki bo mlada, lepa in zvesta in mislil je, da se mu je to v zakonu s Tončko tudi uresničilo. Tončka si je želela materialne varnosti v zakonu, a kmalu je spoznala, da za srečo v zakonu to ni dovolj in zaželela si je ljubezni z mlajšimi ljubimci, saj ni mogla ukrotiti svoje strasti.

Razloge za prešuštvo Cankarjeve Judit lahko iščemo predvsem v neizplonjeni ljubezenski sreči v zakonu in različnih razlogih za poroko. Judit moža ni ljubila, saj je bil star, neprivlačen in nezvest. Ne samo, da ga ni ljubila, marveč se ji je gnusil in nazadnje ga je spodila od doma. Ljubezensko srečo oz. hrepenenje je hotela udejanjiti v zvezi s številnimi mlajšimi in bolj privlačnimi ljubimci, a trajne sreče v objemu moškega kljub temu ni uspela najti. Nihče izmed njenih ljubimcev ni ustrezal njeni predstavi o pravem moškem. »Moški je treba, da je junak ali pa mučenik, njegov boj mora biti velik, in kar je še bolj potreba, estetičen.« (Cankar 1904: 59) Kot navaja Alenka Jensterle-Doležal (2003: 115) je »za Judit [...] ljubezen mnogo več kot srečanje moškega in ženske, ljubezenski zanos povezuje z etičnim in estetskim idealom«. Na nek način si je Judit postavila zelo težko dosegljiv ideal moškega, ki pa ga v sprevrženi družbi ni več mogoče najti. Njeni ljubimci niso dovolj močne osebnosti in slej ko prej jo vsi razočarajo, saj se podredijo pravilom družbe, v kateri vlada dvojna morala.

5 SOCIALNO IN NACIONALNO POREKLO LJUBIMCEV TER VPLIV OKOLJA

Andrej Vrbanoj in Ančka (*Jara gospoda*) prihajata iz različnih socialnih okolij. Andrej je po poklicu sodnik, Ančka pa točajka. Sicer oba izhajata iz kmečkega okolja, a je Andreju družina omogočila visoko izobrazbo, medtem ko je bila Ančka le rejenka pri gospodu Krači. Andreju je s pridnim delom uspelo postati najuglednejši gospod v Grobljah, ki je med jaro gospodo (v družbi uradnikov, učiteljev, davkarjev itd.) imel najvišji možni položaj. Menil je, da je boljši od njih, medtem ko je sovražil gosposko, ki se mu je zdela preošabna (Kersnik 1992: 26-27). Glede na to, da je pri ženskah nekoliko neroden, prezira gospodo in je rad dominanten v družbi, predvsem pa želi dokazati svojo nadvlado nad Pavlom, ki mu je nekoč že speljal njegovo ljubezen iz mladih dni, nas dejstvo, da si je za ženo izbral točajko Ančko niti ne sme presenetiti. Izbral si jo je predvsem zato, ker na njej ni bilo nič gosposkega. Ni ga motilo, da Ančka pripada družbenemu dnu. V Kračevi gostilni je bila »vse zaeno: domača hči, dekla, rejenka in točajka« (Kersnik 1992: 7). Po poroki z Vrbanojem se Ančka sicer na vse pretege trudi, da se vključi v jarogospoko družbo. To ji tudi uspe, a ves njen trud splava po vodi, ko se spusti v afero z adjunktom Pavlom. Tudi njega ne moti Ančkino socialno poreklo, saj jo ima konec koncev le za zabavo, poleg tega pa hoče prizadeti Andreja, saj mu gre v nos njegova sreča. Strinjala bi se z Jožetom Pogačnikom (1997: 28), ki trdi sledeče:

Kersnik torej zasleduje usodo nekega zakona v čisto posebnem okolju. Mlada žena, ki se je s svojo poroko dvignila v drugačen življenjski položaj, je razodevala močno voljo po prilagoditvi in je vse bolj dozorevala v izobrazbenem smislu. Njena tragedija ne izvira torej iz nje, marveč iz okolja, ki je ne more sprejeti kot sebi enake. Najprej je tu mož, ki ima ob filistrstvu tudi konzervativno pojmovanje o vlogi ženske v zakonu. Enak prepad zija med njo in okoljem, v katerem živi. Ta prepad je stanovske narave, poglobljen pa je s človeško zlobo in škodoželjnostjo.

Okolica je namreč Ančko obsojala zaradi njenega porekla, ni si želela poroke med sodnikom in točajko in notar je npr. Andreju že na začetku napovedoval, da je ta zveza obsojena na propad, saj je Ančka »cvet, katerega svaljkaš po rokah!« (Kersnik 1992: 29) Vsi (razen notarjeve gospe) so na Ančko gledali zviška. Začasno so jo sprejeli medse, a ko so videli, da Andreja vara s Pavlom, so ob tem uživali in Andreju tudi anonimno sporočili, da ga Ančka vara s kolegom Pavlom. Vse z namenom, da se nad tem naslajajo. Malomeščanska okolica torej nikakor ni sočutna, temveč škodoželjna, saj uživa v tuji nesreči in se ji posmehuje.

Socialne razlike v *Jari gospodi* torej niso ovira za to, da se Ančka in Vrbanoj ne bi vzela. Šele v zakonu se pokaže, da so socialne razlike težava, saj okolica Ančke ne sprejme kot sebi enake.

V Jurčičevi *Lepi Vidi* tako lepa Vida kot Samorod izhajata iz kmečkega sveta, s tem da je pomembno poudariti dejstvo, da se »Jurčič [...] ločuje od miselnega in čustvenega sveta slovenskega kmetstva in približuje meščanskemu življenjskemu idealu.« (Pogačnik 1988: 93). Vida je hči premožnih kmetov in nikoli ni občutila materialnega pomanjkanja. Anton Samorod je prav tako kmet, poleg tega pa tudi trgovec in prekupec. Vidini razlogi za poroko s Samorodom zato niso materialne narave, temveč se poroči izključno iz kljubovanja staršem. Po štirih letih zakona s Samorodom se zaljubi v drugega moškega, Italijana Alberta Paolija. Paoli je predstavnik »meščanskega sinu, ki so mu predniki navrhovabili bogastva, pa je v brezdelju zašel v etično in moralno dekadenco« (Pogačnik 1988: 92). Tako sta »Paoli in Vida [...] zrasla že v drugačnem ozračju, zato je konflikt neizbežen.« (ibid.: 93).

Poleg tega sta ljubimca tudi različne narodnosti, Vida je Slovenka (prav tako kot njen mož Anton), Paoli pa Italijan. Na to, da Paoliju ne gre zaupati, brat duhovnik Samoroda

opozori že v prvem poglavju, ko izgovori sledeče besede: »Benečana se je treba paziti, posebno pa tega« (Jurčič 1999: 8). Pravzaprav gre tu za nek strah pred tujcem, ki se izkaže kot upravičen, saj se duhovnikove slutnje uresničijo. Paoli zapelje Vido, ki v upanju za boljšim in srečnejšim življenjem zapusti moža in otroka. Z njim odide v tujino, ki pa se ji »pokaže kot trda in sovražna« (Pogačnik 1999: 267). Vida začne hrepeneti po domovini in svojih domačih, predvsem po otroku. »Ker pa je s svojim odhodom 'grešila' zoper domovino, se ji v fazi kesanja domovina maščuje s tem, da jo izloči iz svojega okolja in ji ne dovoli ponovne integracije s prvotnim ambientom« (Pogačnik 1999: 268). Njena ljubezenska afera s tujcem in njen odhod v tujino imata tako številne tragične posledice za vse vpletene v ljubezenski trikotnik, in vse to ne velja samo za Jurčičevo *Lepo Vido*, ampak tudi za Vošnjakovo.

Vošnjakova lepa Vida pripada meščanskemu svetu, prav tako bogati trgovec Andrej Kogoj, h kateremu se zatečeta ona in njen oče. Vida je sicer zaljubljena v Alberta Gadollo, ki pa je statusno precej višje rangiran kot ona, saj je grof. Kljub temu se ne ozira na Vidin socialni status in na to, da je hči zadolženega uradnika. Vsaj na začetku se zdi, da jo res ljubi. A z njuno poroko se nikakor ne strinjata grofica Gadolla, Albertova mati in njen pomočnik Volpino, kateremu zaupa nadzor nad sinom. Skupaj nato skujeta zaroto in zasežeta ljubezenska pisma med zaljubljenca. Njuno stališče do ljubezni med Vido in Albertom je najbolje razvidno v sledečem pogovoru:

Volpino. Verjemite mi, grofica milostiva, da sem bil sam ves osupel, ko sem v roke dobil ta pisma. Ne da bi se bal za mladega gospoda, da bi on, potomec slavne rodbine grofov Gadolla, mogel resnično misliti na zvezo z osebo stanu najnižjega!

Grofica. Tako brezumna menda vendar ni ta ženska, da bi si mogla domišljevati zakonsko zvezo z grofom Gadollo?

Volpino. Vi ne poznate sedanjega ženstva. In niste li že sami, milostiva grofica, slišali o takih nepristojnih ženitvah? (Vošnjak 1893: 30-31)

Grofica in Volpino sta si enotna: Albertu privoščita le nevesto, ki bo njegovemu statusu enaka. Grofica tako nima nič proti, da ima njen sin Vido za ljubico, a na karkoli več ne pristaja. V primeru Vošnjakove lepe Vide je torej njen nižji socialni status definitivno ovira na poti do uresničitve njene ljubezenske sreče z grofom Gadollo, saj grofici in Volpinu s pomočjo spletke uspe ločiti zaljubljenca. Iz ljubezenskega razočaranja nad Albertom ter zato,

ker želi umirajočega očeta rešiti dolgov, se Vida poroči s Kogojem. Kogoj jo resnično ljubi in niti najmanj ga ne moti, ker nima dote in da je v dolgovih. A če ne moti njega, moti njegovo mater Uršo, ki se nikakor ne more pomiriti s tem, da je Kogoj vzela za ženo nevesto brez dote, ko bi vendarle lahko dobil katerokoli bogato nevesto. »Ljubezen je [tako] v Vošnjakovi drami zlorabljena za zasebne in materialne interese in ni več kakšna transcendentna vrednota« (Avsenik Nabergoj 2010: 485).

V romanu *V krvi* spoznamo tovarniško delavko Tončko na eni in njenega moža, odvetnika Karola Pajka na drugi strani. Njen nižji družbeni položaj tudi v tem delu ni ovira za poroko. Tončka je živela v težkih gmotnih razmerah. Ko je bila stara 12 let, je pričela z delom v tobačni tovarni, s sedemnajstimi leti pa je ostala sirota. Takrat je na poziv uglednega odvetnika Karola Pajka prišla k njegovi ženi za družico. S svojo iznajdljivostjo, lepoto in koketnostjo ji je uspelo osvojiti Pajka in kmalu je postala najuglednejša gospa v mestu. Tako je nekoč revna Tončka, ki je imela komaj kaj jesti in obleči, postala prava dama. Imela je srečo, saj jo je pokojna odvetnica (Pajkova žena) naučila vseh manir in uglednega obnašanja. Tako se je zlahka asimilirala v visoko družbo. Karol Pajk se je zahvaljujoč doti pokojne žene Marije povzpela do položaja najuglednejšega odvetnika in postal eden prvih bogatinov v mestu. V Tončko se je resnično zaljubil in ni ga motilo njeno socialno poreklo. Godila mu je mlada, lepa nevesta, njej pa njegov denar in položaj v družbi. Tončko je motila zgolj prevelika starostna razlika. A pridobitev visokega položaja v družbi ni bila zagotovitev, da bo njun zakon srečen. Prevarala ga je kljub vsem materialnim dobrinam, ki so ji bile v zakonu na voljo. Njen ljubimec je postal ritmojster Jekler, ki je bil socialno nižje rangiran kot njen mož, kar pomeni, da se pri izbiri ljubimcev ni ozirala na socialno poreklo, so ji pa očitno ugajali vojaki, saj so meščani o njej že pred poroko govorili kot o vojaški ljubi.

Okolica tudi v tem delu Tončke sprva ne sprejme kot sebi enake. Ko se poroči s Pajkom, jo začasno sprejmejo medse, a čim se jim ponudi priložnost, da razkrinkajo njeno afero z ritmojstrom, to tudi storijo. Podobno kot Ančka je tudi ona na nek način žrtev okolja, ki je ni sprejelo medse. To se najbolj vidi v tem, da skoraj vsi ljudje iz Tončkinega in Pajkovega okolja varajo, a kljub razkritju določenih afer, obdržijo svoj položaj v družbi, medtem ko Tončka pade na socialno dno.

V delu je razvidno, da Pajk in Tončka izhajata iz različnih družbenih okolij in tudi ta je eden izmed razlogov za propad njunega zakona, saj okolica Tončke ne sprejme kot sebi enake.

Cankarjeva *Gospa Judit* je hči edinka očeta učitelja, matere ni poznala. Najbrž ni bila zelo premožna, saj je kaj hitro pristala na očetov predlog, da vzame starega in debelega poštarja. Poštar je imel visok položaj v družbi, ki je po poroki pripadel tudi Judit. Tudi njeni ljubimci imajo večinoma ugleden položaj v družbi. Njeni ljubimci so župnikov nečak, odvetniški pripravnik, slikar, profesor/literarni kritik, a vsi so plehki in iščejo le telesno zadovoljstvo. Možev višji socialni status tako ni odločilen za razpad njunega zakona, je pa odločilen, da se zakon sklene. Razpad njunega zakona bi lahko pripisali pomanjkanju ljubezni med njima, ki je praktično nikoli niti ni bilo (ne pred zakonom niti po sklenitvi zakona, ko sta zadovoljstvo iskala drugje).

6 PISATELJEVO STALIŠČE DO PREŠUŠTNIKOV

Katja Mihurko Poniž (2008: 198) navaja, da je Janko Kersnik » [...] podlago zakonske sreče videl v skladnosti značajev zakoncev, a tudi v pripadnosti istemu družbenemu sloju in celo narodu. Kot večina njegovih literarnih sodobnikov je prešuštnici namenil pot navzdol: od revščine do prostitucije.« Tako Kersnik do zakonske nezvestobe ni ostal nekritičen, na kar opozarja tudi na komentarje v besedilu. Kot pravi Jože Pogačnik (1997: 29) je pripovedovalec »v pripovedi tudi moralno angažiran«.

Ko pride do prvega strastnega zблиžanja med Ančko in Pavlom, ga Kersnik pokomentira takole: »On pa jo molče stisne nase in, srkajoč vso slast te nepoštene ljubezni, vleče vedno na uho, ali se ne čuje morda zopet korak na stopnicah ali pred vrati.« Opis zbegane žene in moškega, ki izkorišča določeno čustveno situacijo, je pospremljen z označbo »nepoštena ljubezen«; avtor se torej z zakonolomom ne strinja in ga ob sklepu kratkega romana tudi ustrezno kaznuje (XIII. poglavje). Kazen pa pravzaprav doleti zgolj Ančko, Vrbanoj in Pavel napredujeta v karieri, samca pa sta ostala zaradi svojih značajskih lastnosti. (Pogačnik 1997: 29-30)

Tako je Kersnik napisal »krščansko moralistično zgodbo« (Pogačnik 1997: 30) in jo »formuliral s pojmom estetskega in etičnega zadoščenja [...]. V tem pogledu je omembe vredno, da ob ljubezenskem trikotniku, ki ga predstavljajo Ančka, Vrbanoj in Pavel, obstaja še en tak trikotnik, v katerem so Valentin Mali, njegova soproga in učiteljica Julka. Kersnik je

tu uporabil varianto tihe odpovedi, kar spet izredno dviguje vrednost sklenjenega zakona, ki naj bi držal tako pred Bogom kot pred ljudmi (ibid. 30).«

Na Jurčičevo stališče do prešuštva je vplivala lastna usoda in branje del francoske pisateljice George Sand. To je zanimivo predvsem zaradi dela iz njegovih *Zapiskov* (str.58), ki izražajo pomembno avtorjevo stališče o prešuštvu oz. zakonski nezvestobi (Pogačnik 1988: 83):

Thema o prešuštvu (Ehebruch) je bilo in bo neogiblivo v poetičnih izdelkih posebno v romanu. Globok razloček pa je, če se prešeštvo zgodi z naravno posilnostjo (potrebnostjo), v čemer naravni (sinlich) motivi skupno delajo – saj duh in telo se ne more v življenji tako kakor na papirji deliti in ločiti – ali pa le izvira prelomljenje zvestobe do moža ali zaročene žene iz fizične nenasitenosti, kakor se to godi pri ženskih Don Juanih, katere nam riše George Sand, ki mečejo kot ožete pomaranče može za vrstjo od sebe in frče kot čebele od cvetke do cvetke, nikdar site. To nam ne dopade. Mi imamo nravnost vcepljeno, ločimo se od Francozov, Francozi imajo komedije iz te teme, mi moramo imeti tragedije – tragičen konec. Umiriti nas mora kazen, katero nravna moč nadene za greh, ki ga ne opravičujemo. Celota, moč, nravnost, se v tragičnem koncu vzdigne zoper napad posamnega« (Jurčič v Pogačnik 1988: 83).

»V tem citatu so že prakali za celotno problematiko Jurčičeve *Lepa Vida*, ki je sicer začela izhajati šele osem let kasneje« (ibid.: 83). Jurčič je torej jasen: prešuštnika mora zadeti kazen za njegov greh. Tragičen konec je tisti, ki naj bralca svari pred podobnimi dejanji. Zlo mora biti kaznovano, saj Jurčičeva »osebna etična zavzetost [...] temelj[i] na krščanskem etosu. Ta mu je narekovala resnejši odnos do snovi, ki mora biti idejno tragična ter uravnana tako, da je njeno učinkovanje katarzično« (ibid.).

Tudi Josip Vošnjak s tragičnim koncem sporoča, da je prešuštvo (oz. zlo) potrebno kaznovati. Kot navaja Pogačnik (1988: 107), je »Vošnjak [...] v bistvu pisatelj, ki stopa v literaturo s podmeno, da so odnosi obremenjeni s tragičnimi kolizijami« (in temu načelu primerno sledi tudi v svojem delu *Lepa Vida*). Prav tako kot Jurčič je tudi sam v osebnem življenju doživel ljubezensko razočaranje v mladih letih, »ki je zarisalo globoko sled in postalo doživljajsko jedro, h kateremu se je treba nenehno vračati in ki usmerja tudi črto, po kateri se giblješ« (ibid.: 108).

Prešuštni ljubezni ni naklonjen niti Fran Govekar, ki deli podobno mišljenje kot avtorji prej omenjenih del. Že v samem delu položi v Tončkina usta svoje stališče do nezakonske ljubezni s tem, ko jo imenuje grešna ljubezen. Ko Tončka obiše ljubimca Pajka v njegovi pisarni na začetku romana, se z njim pogovarja tako:

»Gospod doktor,« je začela nato ona resno, a ljubeznivo, »tudi jaz sem srečna, nepopisno srečna v tej ljubavi, v tej grešni ljubavi! Toda mirna nisem.« (Govekar 1966: 6)

Govekar zagovarja krščansko ideologijo, svetost zakona, kazen in pokoro za grehe, kar se jasno vidi, ko Tončkino mater (prešuštnico in pijanko) obsodi na smrt. Pred smrtjo se zave svojih grehov in prosi boga, da ji oprostí. Tončko za prevaro obsodi na alkohol in prostitucijo, kar sicer nekako opravičuje tudi z dednostno teorijo, a dolžan ne ostane niti Pajku, ki ga doleti smrt. Njegova smrt je lahko kazen, ker je varal prvo ženo Marijo, ki mu je bila zvesta in ga je ljubila, morda pa pripovedovalec z njegovo smrtjo želi še povečati Tončkino krivdo v očeh bralcev (kot je to prikazano npr. v Jurčičevi *Lepi Vidi*).

A kljub temu da je do ženske nezvestobe načeloma nerazumevajoč in jo kaznuje, se zaveda tudi družbene odgovornosti glede prešustva. Ljudje se npr. veselijo smrti Tončkine matere Urše, saj menijo, da bo z njeno smrtjo mesto zopet čisto. Družba obsoja in zaničuje ženske, kot je Urša, neredko pa spoštuje moške, ki k njim zahajajo in plačujejo za njihove (spolne) usluge. Ne vidijo, da problem z loteristovkino smrtjo ni rešen, temveč ostaja, vse dokler bodo obstajali ljudje, ki zahajajo k ženskam, kot je Urša.

Govekar zato ne pozabi na lažne moraliste in za usodo loteristovke okrivi tudi može iz najfinejših krogov, može, ki so v družbi globoko spoštovani. In prav taki največkrat zahajajo k ženskam sumljivega moralnega značaja, kot je bila Urša.

Izpovedala se je vsevišnjemu uboga duša, nekdanj čista, jasna, vzorno lepa, potem pa propadla, oskrunjena, pogažena po ljudeh, katerim poljublajo roko in suknjo, po ljudeh, katere spoštuje in časti vse kot najpoštenejše, najbolj npravne in v najfinejših krogih živeče može — po možeh, ki je sedaj, ko so jo pogubili, niti več poznati nočejo ... Rafinirana zapeljivost teh mož, njih brutalnost, od njene strani njena — lakota, ničemurnost in zaničevanje prepohlevnega moža ... vse to je bilo vzrok njenega propada. (Govekar 1966: 44)

Kritiko družbe oz. lažnih moralistov Govekar še enkrat utemelji v zadnjem poglavju, ko se Vid in Tončka pogovarjata o ljudeh, ki niso nič manj grešni od Tončke, a se v družbi izdajajo za najbolj častite dame in gospode. V njuna usta položi naslednje besede:

»O, saj poznate nizkotne nazore tistih patentiranih in privilegiranih moralistov, ki bi najrajši križali, ki bi najrajši na sramotilni kamen postavili tako dekle! — Ti hinavski poštenjaki! Te svetohlinske device! Grabili so mesece in mesece na kup blato, da dovoljno omečejo ubožico, revno ‚nezakonsko mater‘. In to delajo z največjo slastjo prav tisti ljudje, katerih duše so strupene, ostudne, smradne, katerih življenje je ena sama dolga vrsta podlosti ...«

»Ki pa se ponašajo v javnosti za najbolj častite dame in najpoštenejše gospode,« je priteknila Tončka (Govekar 1966: 131).

Govekar roman konča z Goethejevimi verzi o tem, da se vsaka pregreha kaznuje, kar sovpada z rdečo nitjo romana, da je prešuštvo treba kaznovati in sveti zakon spoštovati v skladu z božjimi zapovedmi.

Na prešuštvo povsem drugače gleda Cankar, ki Judit (za razliko od ostalih obravnavanih avtorjev v diplomskem delu) ne obsoja, saj »Judit menja moške zaradi osebne in družbene stiske in nezadovoljstva« (Jensterle-Doležal 2003: 115). Pozitivno stališče do gospe Judit Cankar razkrije tudi v pismu Zofki Kveder, ko zapiše, da je »ena sama ženska, ki je zares ženska, [...] več vredna nego ves gnili moški zarod« (Cankar v Jensterle-Doležal 2003: 113). Poleg tega že v predgovoru zapiše, da je gospa Judit »jako blaga in lepa gospa« (Cankar 1904: 13), kar priča o tem, da je Cankar naklonjen liku gospe Judit. Samega sebe je tudi »projiciral v žensko osebo, odločil se je za transgresijo spola« (Jensterle-Doležal 2003: 117). Cankar Judit na koncu ne kaznuje (razen, če je kazen Juditino neskončno hrepenenje po pravem, močnem moškem, ki se ne uresniči v nobenem izmed njenih ljubimcev), vseskozi je do njenega položaja razumevajoč, saj konec koncev njena tragika izhaja iz tega, da je bila prodana v zakon in ni prenesla moža, ki ji je bil nezvest in se ji je gnusil (Jensterle-Doležal 2003). Bolj kot Judit obsoja družbo in njeno lažno moralo. Je »neusmiljeni kritik družbe, njenega filistrstva in moralne dekadence« (Jensterle-Doležal 2003: 114). Tako da Juditino življenje pravzaprav niti ni v ospredju, pač pa »pregrešna družba in njena dvojna morala« (Jensterle-Doležal 2003: 114). Pripovedovalec je kritičen do moških, ki zahajajo k Judit, še

najbolj pa obsoja »mladega, poročenega profesorja etike, ki predava principe etike, sam pa ponoči zahaja k Judit« (ibid.). Kritiko moških pripovedovalec podaja tudi skozi groteskne opise njihovih debelih, potnih teles, ki so polna poželenja in hočejo posedovati Juditino telo. Judit se tega dobro zaveda, zato zavrže lažno moralo družbe in njena dvojna merila, v kateri vse, kar je naravno, velja za gnusno in nespodobno. Cankar pravzaprav občuduje Judit, ki je na nek način izstopila iz hinavske družbe in živela življenje po svojih pravilih. Ni se menila za očitke in predsodke ljudi, ki so jo obkrožali.

7 KAZEN ZA PREŠUŠTVO (JE ŽENSKO PREŠUŠTVO TEŽJE KAZNOVANO KOT MOŠKO?)

V *Jari gospodi* je Ana Vrbanojeva za prešuštvo kaznovana z revščino, boleznijo, vlačuganjem in nazadnje tudi s smrtjo. Njena kazen je nekako v božjih rokah, saj prešuštne žene mož za nezvestobo ne kaznuje; še več, brez večjih težav jo prepusti Pavlu, ki pa je tudi več ne želi. Ančka ostane tako brez moža kot tudi brez ljubimca, v nadaljevanju pa za zakonolom doživi neke vrste božjo kazen, ki sledi krščanskemu moralnemu načelu o svetosti zakona.

Strinjala bi se z Borisem Paternujem (1998: 197), ki zapiše, da »se povest nazadnje izteče v razviden moralni red: Ano Vrbanojevo je za njen prestop ek življenje strašno kaznovalo, lahkomišelne ga in nekoliko ciničnega zapeljivca Pavla pa udarilo z bolečino krivde. Globinska motivacija dogajanja je torej izpeljana iz načela: zlo je kaznovano.« Pavlu se nazadnje ob pogledu na propadlo Ančko le zbudi vest, kar pripovedovalec nakaže z naslednjim stavkom: : »Da, vest, vest! Sedaj je čutil, da jo še ima!« (Kersnik 1992: 63). Končno se zave, kaj je s svojimi dejanji povzročil, a Ančko kljub temu obsodi na zaporno kazen in se ji ne opraviči za svoja dejanja. Krivdo želi oprati s tem, da gre edini za njenim pogrebom. Oba možka, Andrej in Pavel ostaneta živa in napredujeta v svoji karieri, medtem ko Ančka fizično in moralno povsem propade. Vidimo, da je žensko prešuštvo v *Jari gospodi* vsekakor težje kaznovano kot možko in o tem pričajo tudi naslednja tri dela.

Jurčičeva lepa Vida je za svoj greh kaznovana z blaznostjo in smrtjo, njen greh pa uniči tudi oba možka, s katerima je bila v razmerju; moža in ljubimca. Jurčič nikakor ne prepušča kazni le v božje roke. Samorod namreč vzame pravico v svoje roke. V nagli jezi in razburjenosti ubije Vidinega ljubimca Paolija. Katja Mihurko Poniž (2008: 196) se na tem mestu

upravičeno sprašuje, ali »je le naključje, da Vida poleg lastnega uničuje samo moška življenja, ali naj v tem vidimo (morda sicer nezavedno) željo avtorjev, da tako povečajo njeno krivdo?«. V nadaljevanju tako ugotavlja, da je »mit o lepi Vidi [...] tako tudi mit o večnem boju med spoloma, v katerem je vsaj v njegovih literarnih ubeseditvah poskrbljeno, da se s kaznovanjem osrednje ženske figure spet vzpostavi androcentrični sistem vrednot, kar pomeni, da avtorju in bralcu Vidina smrt (ali blaznost) lahko služi tudi kot potrditev lastne superiorne pozicije v razmerjih med spoloma« (ibid.). Konec koncev Vida zblazni prav ob spoznanju, da je v smrt spravila najpoštenejšega moža, ki ga je poznala. Jurčič takole navaja:

Ona je bila grešnica, a njega je spravila v smrt! On, najpoštenejši mož, za njen greh mora svoje življenje pustiti. [...] Žalosten je župnik nazadnje poleg neme ženske sam obsedel nem in se vdal otožnim mislim. In daleč jih ni bilo treba iskati. Tu pred njim je sedela ženska, ki se v sreči svoje sreče ni zavedela, ki je hotela srečnejša biti, a je prišla v največjo nesrečo. Nezadovoljnost z malim želi velikega; z dobrim in dosežnim nenasiten, išče človek boljšega, najboljšega, a najde ne le slabše, nego pogin svoj in drugih (Jurčič 1999: 89-90).

Tako se zdi omenjena trditev Katje Mihurko Poniž še bolj na mestu. Kljub temu da Vida ni bila brezvestna in se je za svoje dejanje kesala ter priznavala svojo krivdo (čeprav je za svojo prevaro obenem krivila tudi druge; duhovnika, starše, Samoroda, ki ji niso povedali, da je za srečo v zakonu potrebna ljubezen), je za svoje dejanje hudo kaznovana, z njo vred pa tudi oba njena moška. »Njen greh se prenese na moža in povzroči še hujšo krivdo, nezvestoba se konča z umori, a s smrtjo obeh krivcev – žene in moža – je peklenski krog ustavljen in doseženo je očiščenje. Njun sin je razbremenjen krivde in, kot govori roman, odtlej živi lepo življenje« (Avsenik Nabergoj 2010: 481-482).

Vošnjakova lepa Vida je sprva za svoje prešuštvo kaznovana z blaznostjo, s smrtjo otroka in z lastno smrtjo, še prej pa je dolžna spoznati resnico o svojem ljubimcu Albertu. Ona ga je resnično ljubila, on pa jo je hotel imeti le kot ljubico, zato pravico vzame v svoje roke. Zvabi ga na balkon in potisne v morje. Tako je njen ljubimec za svoj greh kaznovan s smrtjo. Vida se vrne k možu, saj želi le še enkrat videti svojega otroka. Kogoja prosi s temi besedami: »Grajaj me, ponižuj me. Nobena tvoja beseda ni tako ostra, da bi se sama ne obsodila še z ostrejšo. Nečem se izgovarjati. Moj greh je v nebo vpijoč. Jedina rešilka mi je smrt. Ne prosim te, da mi odpustiš. Le svoje dete hočem videti. V hišo me pusti k njemu, k svojemu detetu« (Vošnjak 1893: 86). Vida torej prizna svoj greh, a otroka ne more videti, ker je umrl

in to je njena najhujša kazen. Ob tej novici zblazni, kmalu zatem pa tudi umre. Kogoj se je takrat usmili in ji odpusti. Zanimivo je, da si tudi Samorod želi Vido videti »le še enkrat [...] na tem svetu« (Jurčič 1999: 93), zato bi lahko rekli, da sta nenazadnje oba moška, tako Kogoj kot Samorod, zveličana in prikazana v vsej svoji veličini, plemenitosti in dejanju odpuščanja. Nasprotno pa je Vida tista, ki »poleg lastnega uničuje samo moška življenja« (Jurčičeva uniči moža in ljubimca, Vošnjakova pa ljubimca in otroka). (Mihurko Poniž 2008: 196).

V Govekarjevem romanu *V krvi* je Tončka kaznovana s tem, da jo zapusti ljubimec, nato pa s padcem v alkoholizem in prostitucijo. Predvideva, da bo nazadnje končala v kakšni bolnišnici. Po razhodu z možem je trpela lakoto, sramoto, obup, ponižanje. V zadnjem poglavju v pogovoru z Pajkovim nečakom Vidom razkrije, da je vendarle bila ljubeča mati, ki je jokala za svojim sinom. Misli, da ne bi zabredla tako daleč, če bi ji po Pajkovi smrti izročili sina, da bi skrbela zanj. Sprašuje se, ali bi lahko ona, hči vlačuge, ki je tudi sama vlačuga, lahko bila dobra mati. Na koncu je povsem vdana v usodo in nič več je ne veseli. Prizna, da ni bila srečna niti takrat, ko je bila spoštovana žena odvetnika Pajka in mati, saj se je že takrat morala boriti s prirojeno ji strastjo, ki jo je podedovala po materi. Vidu o svoji usodi pravi takole:

»Vidite, vdana sem v svojo usodo, resignirana sem; nič več ne upam, nič me več ne veseli, ničesar se več ne bojim ... živim, da živim — kakor žival, od danes do jutri. — Bila sem spoštovana dama. A čujte, povem vam, srečna se nisem čutila. Tedanje moje življenje se mi je zdelo že takrat samo zagrešena epizoda, vloga, ki ni zame. Že tedaj sem se bala, da *nisem* ustvarjena za soprogo in mater. Že spočetka sem se morala boriti s svojo nemirno krvjo, hlepečo, hrepenečo vedno le po spremembi ... sedaj pa se povsem jasno zavedam, da je bila vsega kriva moja mati ... Kar ona, to jaz! Tako je moralo priti slej ali prej ...« (Govekar 1966: 130).

Govekar nameni kazen tudi Tončkinemu možu Karolu Pajku, ki ga kaznuje s smrtjo. Konec koncev je bil tudi sam prešuštnik, ki je svojo ženo Marijo varal s Tončko. Edini preživeli je njun sin Božidar. Ostali prešuštniki v delu niso tako hudo kaznovani kot Tončka in obdržijo svoj položaj v družbi, medtem ko Tončka propade, kar pripovedovalec utemeljuje z dednostno teorijo. Za Tončkin propad je kriva njena mati Urša, saj je Tončka le podedovala vse njene lastnosti, ki so jo vodile v propad.

Za razliko od prej omenjenih avtorjev Cankar Judit za prešuštvo ne kaznuje. Njena kazen je kvečjemu večno hrepenenje po idealu, absolutu. Želi si pravega, močnega moškega, ki pa v

sprevrženi družbi ne obstaja več, zato tudi ona sama ne more več ljubiti (Jensterle-Doležal 2003: 115). A. Jensterle-Doležal (2003: 114) zapiše: »Socialne in nacionalne okoliščine ji onemogočajo uresničiti hrepenenje.« »Prešuštvo in zakonolomstvo je edina možnost ljubezni v meščanskem zakonu, zato Judit išče erotično uresničitev pri drugih moških« (Jensterle-Doležal 2003: 113). Nazadnje študent idealist sicer pristane z Judit, a to še ne pomeni srečnega konca. Juditina tragika je v tem, da je socialno odvisna od svojega moža in kot taka je prikovana nanj. Pravzaprav je kot ženska žrtev socialnih in zgodovinskih okoliščin. Za Cankarja je biti ženska konec 19. in v začetku 20. stoletja pomenilo predvsem dvoje: biti »trpeča mati ali prešuštnica« (Jensterle-Doležal 2003: 110). Judit izbere drugo in na ta način želi ubežati sponam družbe, ki žensko ponižuje, omalovažuje in dela odvisno od moškega. Cankar nanjo gleda kot na avtonomno bitje, enakovedno moškemu. Strinjala bi se z Alenko Jensterle-Doležal (2003: 117), ki pravi:

Suvereno je [op. av. Cankar] opisal drugi spol, prvič zato, da bi upodobil nemožnost uresnitve eksistencialne svobode, avtentičnega človeškega bivanja, drugič tudi zato, da bi razkril vso bedo in nepravilnost socialne situacije, v kateri je bila ženska. Moški in ženske so bili zanj, kar se tiče eksistencialne naravnosti in obsedenosti »hrepenenja«, enakopravni. Cankarju ženska ni bila samo pripadnica skrivnostnega drugega spola, ampak predvsem avtonomno bitje, ne samo objekt, ampak tudi iskalka lastne subjektivnosti.

Judit za svoje početje torej ni kaznovana, a ji tudi »ne uspe izstopiti iz dvojne morale« (Jensterle-Doležal 2003: 114). »Hoče biti drugačna, čeprav se zaveda, da s svojim življenjem ponavlja prav vzorce pričakovanega obnašanj« (ibid.). A »[z]a ceno drugačnosti zna ohraniti svobodo« (ibid.).

8 POVZETEK

V obravnavanih petih delih 19. stoletja (*Jara gospoda* Janka Kersnika, *Lepa Vida* Josipa Jurčiča in Josipa Vošnjaka, *V krvi* Frana Govekarja in *Gospa Judit* Ivana Cankarja) ugotovimo, da so razlogi za poroko med partnerjema lahko zelo različni. Ženske so se večinoma poročale iz materialnih koristi, le Jurčičeva *Lepa Vida* se je poročila iz kljubovanja staršem. Njihovi možje, ki so bili precej starejši od njih, so si želeli le lepe, mlade, zveste in poslušne žene, s katero bi si ustvarili družino. Zmotno so mislili, da jih bodo žene ljubile, če jim bodo zagotovili materialno bogastvo. Izkaže se, da so vse ženske v zakonu pogrešale ljubezen in strast, ki so jo neposredno povezovale s srečo v zakonu.

Ančka (*Jara gospoda*) moža prevara iz dolgočasje in ranjenega samoljubja, saj se v njunem prvem resnem zakonskem prepiru pojavijo nesoglasja zaradi socialnih razlik. Jurčičeva *Lepa Vida* se v prešušno afero poda predvsem zaradi pomanjkanja ljubezni in strasti v zakonu. Vošnjakova *Lepa Vida* svojega moža prevara zaradi pomanjkanja ljubezni v zakonu in taščinega vmešavanja v odnos med zakoncema, ki mu njen mož ni znal narediti konca. Tončkina prevara (*V krvi*) je motivirana z dednostno teorijo. Že njena mati je bila prešušnica in prirojeni strasti se ni mogla upreti niti Tončka, ki moža prevara v trenutku slabosti z nekdanjim ljubimcem. Cankarjeva *Judit* je moža prevarala, ker se njena pričakovanja o ljubezni in sreči v zakonu niso uresničila. Poleg tega je bil njen mož star in nepriljubljen. Iz navedenega lahko sklepamo, da so različni razlogi in pogledi na zakon imeli vsekakor velik vpliv na žensko prešuštvo, ki je vodilo v nesrečen zakon.

Potrebno je omeniti, da je eden od razlogov za razpad zakonske zveze tudi različno socialno poreklo zakoncev. Vsi možje so namreč materialno dobro preskrbljeni in imajo ugledne pozicije v družbi, medtem ko njihove žene navadno pripadajo družbenemu dnu (razen Jurčičeve lepe Vide). To seveda ni ovira za to, da se zakonca ne bi vzela. Šele v zakonu se navadno izkaže, da so socialne razlike težava, saj okolica žena ne sprejme kot sebi enakih (kar je še posebej vidno v primeru Ančke in Tončke).

Seveda je potrebno poudariti, da Kersnik, Jurčič, Vošnjak in Govekar zagovarjajo tradicionalno vlogo ženske, ki je dobra, poštena, pridna, pokorna, spoštljiva do moža in bogaboječa se. Tista ženska, ki tega ne spoštuje, je hudo kaznovana, saj na nek način prelamlja s tradicijo in z moralnimi normami. V ozadju obravnavanih zgodb omenjenih avtorjev v diplomskem delu je prisoten močen moralni nauk, in sicer: prešuštvo je treba

kaznovati, saj mora literatura bralce poučevati in svariti pred podobnim ravnanjem, ki ima lahko številne posledice za vse udeležene. Izkaže se, da so že v samem besedilu avtorji tudi moralno angažirani, saj prešušno ljubezen označujejo kot grešno (Govekar) in nepošteno (Kersnik).

Avtorji še posebej strogo obsodijo žensko prešuštvo. S tem se izkažejo kot varuhi tradicije, saj prešušnicam namenijo kazen v obliki revščine, zdrsa v prostitucijo, smrti. Edini, ki ženske nezvestobe ne obsoja, temveč jo razume, je Ivan Cankar. Njegove simpatije so popolnoma na strani gospe Judit, medtem ko strogo obsodi družbo in njeno dvojno moralo. Gospe Judit za prešuštvo zato ne kaznuje tako radikalno kot njegovi predhodniki, razen če je njena kazen večno hrepenenje po nedosegljivem – po ljubezni.

9 VIRI IN LITERATURA

VIRI:

Fran Govekar: *V krvi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.

Ivan Cankar: Dela, 1: Gospa Judit. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.

Josip Jurčič: *Lepa Vida*. Ljubljana: Karantanija, 1999.

Janko Kersnik: *Jara gospoda*. Ljubljana: Založba Mihelač, 1992.

Josip Vošnjak: *Dr. Jos. Vošnjaka zbrani dramatični in pripovedni spisi*. Celje: D. Hribar, 1893.

LITERATURA:

Alenka Jensterle-Doležal: Mitologizacija ženske v Cankarjevi prozi. *Slovenski roman* (2002). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003 (Obdobja, 21). 109-118.

Boris Paternu: Kersnikove Kmetske slike in Jara gospoda. Janko Kersnik, *Kmetske slike; Jara gospoda*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998. 163-199.

Dušan Kos: *Ljubezen, greh in kazen: podobe in razvoj ljubezenske morale na Slovenskem do 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

Irena Avsenik Nabergoj: Umetniška predelava motiva o Lepi Vidi pri Josipu Jurčiču. *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: motiv Lepe Vide*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. 470-482.

Irena Avsenik Nabergoj: Umetniška predelava motiva o Lepi Vidi pri Josipu Vošnjaku. *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature: motiv Lepe Vide*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010. 482-492.

Jože Pogačnik: Kersnikova Jara gospoda kot model slovenskega realizma. *Janko Kersnik in njegov čas: Strokovno posvetovanje slavistov*. Kranj: Mestna občina Kranj, 1997. 26-34.

Jože Pogačnik: Med Lepo Vido in Martinom Krpanom: Slovenski kulturnozgodovinski fenotip. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1999 (Sodobnost 1963, letnik 47, številka 3/4). 262-269.

Jože Pogačnik: Pripoved o psihološki krizi zakona (Josip Jurčič). *Slovenska Lepa Vida ali Hoja za rožo čudotvorno: Motiv Lepe Vide v slovenski književnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 1988. 73-101.

Jože Pogačnik: Psihološka in socialna problematizacija zakona (Josip Vošnjak). *Slovenska Lepa Vida ali Hoja za rožo čudotvorno: Motiv Lepe Vide v slovenski književnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 1988. 105-116.

Katja Mihurko Poniž: *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne*. Ljubljana: Sophia, 2008.

Priloga 1

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 4. junij 2019

Renata Keković

(lastnoročni podpis)

Priloga 2

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: